

Euroopa juured

Euroopa tsivilisatsiooni algusaega sobib sisse juhatama nime aluslegend. Europe (kr Ευρώπη) oli Foiniikia ülikuneiu, kellesse peajumal Zeus armus ja otsustas ta võrgutada. Zeus muutis ennast valgeks härjaks ja sulandus neiu isa karja. Europe nägi kaaslastega lilli korjates härja ja istus tema selga. Zeus kasutas juhust, jooksis merre ja ujus Europega Kreetale, kus avaldas enda päriskuju. Europe sai Kreeta esimeseks kuningannaks. Zeus andis talle Hephaistose tehtud kaelakee ja kolm lisakinki: Talos, Laelaps ning oda, mis iialgi märgist mööda ei läinud. Hiljem taaslõi Zeus valge härja tähtedest ja seda tuntakse Tauruse tähemärgina.

Nimelegend on kõnekas mitmes mõttes. Kõigepealt pärinevad nii Euroopa nimetus kui alusmüüt kreeka sünnikodust. Teiseks kajastab see kujundlikult seost ajaloolise doonorpiirkonnaga, inimkultuuri arenguhüppe võtmepiirkonnaga viljaka poolkuu aladel. Kolmandaks viitab müüt Kreetale, millel arenenud minose ja hilisemat mükeene kultuuri võib pidada Euroopa tsivilisatsiooni algeks. Selle lähtepunktini on võimalik ajas suhteliselt järjepidevalt tagasi minna aastatuhandete jooksul helleeni, rooma ja kristliku järgu kaudu tänase inimkeskse, ilmaliku ja vabameelse kuju võtnud euroopaliku kultuuriruumi vaatlemisel.

See ei tähendaks, et Euroopas varem puudunuks inimesed või kultuur. Siia oli juba 1,8 miljonit aastat tagasi jõudnud püstine inimene (homo erectus), hiljem ka teised inimlaste liigid (homo antecessor, homo heidelbergensis, homo neanderthalensis). Nüüdisinimesed jõudsid Euroopasse umbes 40 000 aastat tagasi, asendades ajapikku varasemad inimlased. Toonaseid pihukirves- ja hilisemaid megaliitkultuure vaadeldakse siiski tavaliselt kõrvalvooludena, mis taanduvad Kreeka ja Balkani kaudu leviva kõrgkultuuri ees, osalt sellesse sulandudes.

Põlluharimisoskused levisid viljaka poolkuu aladelt Kreekasse ja edasi umbes 7000 e.m.a, metallitööstusoskuste arengusse mõned aastatuhandet hiljem suutsid Balkani ala inimesed juba ise panustada. Siiski jäävad viljaka poolkuu alad aastatuhandeteks juhtivaks tsivilisatsioonikeskuseks, mille mõjud järkjärgult Euroopa suunas levivad. Ilmeka näitena pärinevad nii tänane ladina kui kirillitsa tähestik kreeka omast, see aga omakorda Vahemere idarannikul elanud foiniiklastelt.

Minose ja mükeene algeid (2600-1150 e.m.a) edasi viiv kreeka tsivilisatsioon tugevneb läbi mitmete arengujärkude ning tõuseb Kreeka-Pärsia sõdade ja eriti Aleksander Suure vallutuste

kaudu 500-200 e.m.a. juhtkohale. Kuigi poliitiline keskus nihkub järgmistel sajanditel läände, kreeka kultuuriline juhtkoht säilib. Rooma on suuresti sama kultuurikoodi kandja, levitades seda kõigis Vahemeremaades ning loode suunas tänaste Prantsus- ja Inglismaani. Rooma riigi teine pealinn Konstantinoopol (tänapäevane Istanbul) rajatakse kreeka alale ja hoolimata poliitilistest mullistustest jääb vahemereline antiikkultuuri piirkond tihedalt seotuks vähemalt islami vallutusteni 7. sajandil m.a.j.

Antiigist pärineb suur osa Euroopa nüüdiskultuuri aluseid, olgu nendeks siis vanakreeka näidendid ja mõtteteadus, rooma õigus ja ehitusoskused või hellenistlikelt aladelt üle hilise Rooma impeeriumi levinud ristiusk. See on olnud allikaks mitmetele uuenduslainetele: retseptatsioonile keskajal, renesanssile ja valgustusajastule uusajal. Euroopa ühisnarratiiv lõimib tavapäraselt Vana-Kreekat ja –Roomat, keskaja feodalismi, renesanssi, valgustust, 19. saj liberalismi, kristlust, ilmalikkust ja (mõnikord) negatiivseid algeid nagu kolonialism ja maailmasõjad. Selles mõttes on antiikkultuur Euroopa tsivilisatsiooni lähtealus ja ühisosa.

Siiski pole tänane Euroopa kultuur üksühene antiigi edasiarendus ning Kristuse sünni aegseid vahemeremaid võib pidada mitme tänase tsivilisatsiooni eelkäijaks. Selgelt antiiksete juurtega on nii tänane läänekristlik kui õigeusu tsivilisatsioon, mille eraldumise tähisteks on nii Lääne- ja Ida-Rooma riigi lõplik eraldumine 395 m.a.j., Justinianuse taasühendamispoliitika läbikukkumine alates 568 Itaalia kaotusest, germaanlaste kristliku läänekeisririigi teke 800 kui kirikulõhe 1054 (viimane taasühinemiskatse 1439 ebaõnnestub). Ent lähtudes näiteks ühest tänasest mõjuvõimsamast, Huntingtoni jaotusest, on tugevad antiigi lähtemõjud ka väga eriilmelistel islami ja ladinaameerika tsivilisatsioonipiirkonnal.

Kõikumisi kajastub ka Euroopa sõnaga tähistatava piirkonna muutumine. Tõenäoliselt nimetasid kreeklased algul Euroopaks vaid Kreeka keskosa, seejärel kogu Mandri-Kreekat ja piirnevaid põhjapoolseid alasid. Vanakreeka ajaloolane Herodotos kirjutab kolmest mandrist: Euroopa, Aasia ja Aafrika. Samas on see mõiste mõnede autorite väitel hõlmanud u 1000 e.m.a laiemalt Vahemere ruumi idaosa.

Antiiktsivilisatsiooni õitseajal Kristuse sündimise paiku tähistati Euroopana kõiki Reinist ja Doonaust ning Aasovi merest lõunas asuvaid maid, ühises kultuuriruumis olid kõik Vahemere rannikud. Aastaks 1000 m.a.j. oli Euroopa taandunud islami survele lõunas Pürenee poolsaare põhjaservale, ent laienenud põhjas Jäämereni ja idas Volga ülemjooksuni. Edaspidi on Euroopat ikka peetud Euraasia mandri läänepoolseimaks osaks, mille idapiir on eri aegadel kõikunud läänekristluse piiri ja Uurali vahel.

Uuttüüpi Euroopa piiritlemise keskmeks on läänekristlus, mille tuumikalaks kujunes 550-1050 Pariis-Rooma vöönd. Läänekirik kasutas seda nime 8.-9. saj Karl Suure impeeriumi kohta. Viimase järglasriigid koos teiste paavsti mõjualasse haaratud riikidega moodustasid läänekristliku piirkonna, mille piirid keskaja esimesel poolel kokku suruti, ent mis suutis keskaja lõpuks laieneda ligikaudu Narva-Odessa-Spliti jooneni. Sellega on omalaadses sümbioosis 12.-17. sajandi langusaja järel taas tugevnenud Venemaa-Balkani idakristluse vöönd. Kuigi täna Vahemere lõuna- ja idakaldaid hõlmaval islamitsivilisatsioonil on tugevad antiiksed juured, nähakse teda tavaliselt teisena, väljaspoolse jõuna. Samas on läänekristlik kultuur oma katoliiklikus ja protestantlikus alavoolus 15.-19. sajandil muutunud valitsevaks Põhja- ja Lõuna-Ameerikas ning Austraalias.